

Salgın Günlerinde Gezginlerin Dünyası

İbrahim Berksoy

Şimdi ben size desem ki bu salgın günlerinde dünyada gitmediğim şehir, gezmediğim müze, izlemediğim film, çekmediğim fotoğraf kalmadı; inanmazsınız. Oysa “insan, şu âlemde hayâl ettiği müddetçe yaşar”mış. Öyle söylüyor Yahya Kemal “Deniz Türküsü” adlı şiirinin son dizesinde. Bu hayat dolu dizeden ilhamla, sözün devamını şöyle getirdim kendimce: Gezgin de hayâl ettiği müddetçe gezermiş şu unutkan âlemde. Âlemin unutkanlığı, zamanın unutkanlığından. Geçmişin geleceğinin olmayışından. Geleceğin de, geride bıraktığı geçmişe hiçbir zaman yönünü dönüp bakmayacağından. Hangi zamanın kim bilir hangi çürük dalına tutunacak olsak, güvendiğimiz dağlara biraz sonra karlar yağacak olmasından. Zamanın, kedinin fareyle oynadığı gibi belleğimizle oynamakta olduğundan. “Bir varmış bir yokmuş”luktan...

Osmanlı paşalarından Sivas mutasarrıfı (valisi) Halil Rifat Paşa'nın belki de kendinden daha meşhur bir sözü vardır; bilirsiniz: “Gidemediğin yer senin değildir.” Kendini o yokluk, yoksulluk zamanlarında yol yapmaya, bayındırlık işlerine adanmış ileri görüşlü bir paşadan da böylesi bir söz beklenir. O devirlerde doğru dürüst yol, iz olmadığından, bir de yokluktan, yoksulluktan, gidilemezdi ki, o yerlere; gidilemediği için de bizim sayılmazdı ki o uzak diyarlar. Ne yaparsak yapalım; gidemediğimiz göremediğimiz yerlere ait hissedemiyoruz bir türlü kendimizi. Merak ediyoruz aslında, hayalen de olsa gidip görmek istiyoruz o yerleri. Ahmet Kutsi Tecer'in, bir rüya gibi gelip geçen çocukluğumuzun o hep kulaklarımızda çınlayan ezgili sözlerini gel de anımsama şimdi: “*Orda bir köy var, uzakta/O köy bizim köyümüzdür./Gezmesek de, tozmasak da/O köy bizim köyümüzdür.*”

Zaman içinde artık uzaklar alabildiğine yakın olsa da, yine de gezginlerin kulaklarına küpedir Halil Rifat Paşa'nın o inci gibi, değerli sözü. Karayolları Genel Müdürlüğü, sözün değerini bildiğinden, gelen giden herkes okusun diye, genel müdürlük konferans salonunun en görünür yerine nakşetmiştir Paşa'nın keşiflere kapı aralayan altın değerindeki bu sözünü.

Bu ağır salgın günlerinde geçtiğimiz mart ayından beri önce günlerdir, sonra aylardır hepimiz evlerimizin, şehirlerimizin, ülkelerimizin içine hapsoldük adeta. Endişeli bir bekleyişle geçti baharımız, yazımız, güzümüz. Belleğimiz artık şaşırtıcı oyunlar oynamaya başladı bizlere. Sanki daha önce gitmediğimiz, görmediğimiz yerlere gidip gelmişiz de evde oturup onun seyahatnamesini yazıyormuşuz gibi hissetmeye başladık.

Eskinin seyyahları, günümüzün gezginleri çok gezen insanlar olarak tanınır bilinirler. Oysa onlar çok gezen değil çok gezdirenlerdir. Kendilerinden ziyade gelecekte gezmeye meraklı “başkaları”nı gezdirirler yazdıklarıyla, çektiği fotoğraflarıyla, hoş sohbetleriyle. Geçmişten bugüne el emeğiyle, göz nuruyla yazılmış yüzlerce, binlerce seyahatname, “sefername” tanıktır buna. Eski zaman seyyahlarının seyahatlerine eşlik eden ressamaların yaptığı resimlerin seyahatnamelerin sayfalarını süsleyen gravürleri, günümüz gezginlerinin çektiği fotoğraflar yine tanıktır buna. Hani Yunus Emre'nin duru su gibi akan o güzelim hikmetli dizeleri var ya; “*Dünya bir penceredir/Her gelen baktı geçti*” ... Seyyahlarınkı de işte o hesap... Ama bir farkla: Seyyahlar da herkes gibi ömür boyu süren bir merakla, yeni yerler keşfetme isteğiyle, yaşama tutkusuyla dünya penceresinden bakıp geçer geçmesine de, bakıp geçtiği yerlerde izler bırakır; kendilerinden sonraki seyyahlar, gezginler yolda kaybolmasınlar diye.

Şu dil denen mucize pek garip doğrusu. Seyyah, seyahat Arapça, ama nâme Farsça. Bu durumda Seyahatname, hem Arapça hem Farsça; daha doğrusu Osmanlıca ya da Osmanlı Türkçesi.

Artık insanlığın kültürel mirası olmuş onlarca, yüzlerce seyahatname olmasaydı geçmiş zamanların toplumlarının coğrafyalarını, yerlerini yurtlarını, gündelik hayatlarını, ne yiyip ne içtiklerini, neyle geçindiklerini, âdetlerini, gelenek ve göreneklerini, inançlarını, neye nasıl sevinip neye nasıl üzüldüklerini, gezilip görülecek yerlerini, geçmişten ne devralıp geleceğe ne bıraktıklarını, akarsularını, dağlarını, ovalarını, verimli topraklarını, yollarını, sınırlarını, komşularını nasıl ve nereden öğrenecektik? Seyahatnameler olmasaydı, o tadına doyumaz cümle içi kafiyelerle, zengin söz sanatlarıyla bezeli anlatımları nereden bulup okuyacaktık? Seyyah olsun yolcu olsun; uzaktan gelenler, köyün, kasabanın kahvesine buyur edilip çay-kahve eşliğinde sohbete hemen şu girizgâhla başlanılmaz mı: *“Yediğin içtiğin senin olsun, gezdiğin gördüğün yerleri anlat”*. Seyyahların, gezginlerin düsturu olmalıdır bana göre bu söz. Sözümün başında belirtmiştim: Geçmiş zamanların seyyahları, günümüzün gezginleri gezen değil, gezdiredir.

Marco Polo'nun uzak doğu ile ilgili seyahatnamesi olmasa, merkezinde Çin ülkesi olan o gizemli coğrafyayı tanıyıp anlayabilir miydik? Marco Polo'nun seyahatnamesi, Avrupa'da coğrafi keşifler çağını açmasına öncülük etmesi bakımından da önemlidir. Avrupa'nın, pek çok yeniliği, buluşu Marco Polo'nun seyahatnamesinden öğrendiği doğrudur.

İlhan Selçuk, Cumhuriyet'teki köşe yazılarından birinde (*“Sahtecilik Oyunu”*, 29 Eylül 2010) 12'nci yüzyılda yaşamış, Batı'da *“Averroes”* diye tanınan İslam bilgini İbni Rüş'ten söz eder:

“İbni Rüş'tün bir arkadaşı İpek Yolu'ndan Çin'e gidip gelmiş; gördüğü acaip şeyleri bilgine aktarıyor:

– Kalabalık bir yerdeki bir yükselti üzerinde yüzleri maskeli adamlar bir şeyler yapıyorlar; bir öyküyü temsil ediyorlar; at sırtında gidiyorlar, ama, atları yok; kılıç dövüşü yapıyorlar ama, gerçekten dövüşmüyorlar; ölüyorlar, ama, gerçekten ölmüyorlar; seviyorlar ama, gerçekten âşık değiller...”

Birbirlerinden uzak diyarlarda yaşayan toplumlar seyyahlar aracılığıyla pek çok şey öğrendi, görmediyse bile pek çok yeniliği hayal etmesini bildi.

Orta çağın dünyaca ünlü Arap gezgini İbn-i Batuta'nın seyahatnamesi olmasa dönemin İslam medeniyetini olanca canlılığıyla anlayıp kavrayabilir miydik?

Türk edebiyatının en tanınmış seyahatnamesi, Evliya Çelebi'nin on ciltlik *Seyahatname'si* olmasa, 1600'lü yılların Osmanlı coğrafyasını, o devrin hayat tarzını, gündelik hayatını gözümüzde canlandırabilir miydik? Evliya Çelebi ömrünün kırk yılını seyahatle geçirmiş derler. Seyyah gezmez, gezdirir demiştim. Kırk yıllık seyahatin ürünü on ciltlik seyahatname ile meraklıları 400 yıldır seyahat ediyor. Az şey mi tüm bunlar? Gezmek, gezdirmek; eğlenmek, eğlendirmek; kendisinden sonraki seyyahlara akıp geçen zaman içinde kalıcı izler bırakmak...

Pirî Reis'in, *Kitab-ı Bahriye'si* olmasa o dönemin denizcileri Akdeniz'i avuçlarının içi gibi tanıyabilirler miydi?

Strabon'un *Coğrafya* adlı eseri *“coğrafya”*nın miladi sayılır. Amasyalı Strabon'un *Coğrafya'sının* 2000 bin yıl önce açtığı çığırdan bugüne dek pek çok coğrafyacı yürümüştür, hâlâ da yürümektedir. Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma'sı* da böylesine değerli bir kitaptır. Amasyalı Strabon'un yolundan giden Kâtip Çelebi, bu benzersiz eseriyle *“Osmanlı coğrafyası”*nı, *“dünya coğrafyası”*nda yerli yerine koyarak bilimsel temellere oturtmuştur. Az şey midir?

1900'lerde uluslararası dünya fuarları yaygınlaşmaya başladığında bu durum hem seyahat imkânlarını geliştirdi hem de o seyahatler sırasında görülen yenilikler pek çok seyahatnameye konu oldu. Bu kapsamda bende iz bırakan bir seyahatname var. Edebiyatın çeşitli alanlarında ürünler

vermiş Ahmet Mithat Efendi'nin *Avrupa'da Bir Cevelan* adlı eseri. Renkli bir anlatımın ürünü bu seyahatnameyi okuduğumda Paris'teki uluslararası dünya fuarını gezip görmüş gibi olmuştum.

Yirminci yüzyılla birlikte seyahatnameler, ansiklopedik bilgileri içeren metinler olmaktan çok edebi ürünlere dönüştü. Seyahatnamelere duyduğum ilgi ve yakınlık; bir yönüyle "merak" duygusundan, bir yönüyle de edebi bir tür olarak "keyifli" okuma isteğinden kaynaklıyor. Ahmet Haşim'in *Frankfurt Seyahatnamesi*, Azra Erhat'ın *Mavi Yolculuk*'ları, Reşat Nuri Gültekin'in *Anadolu Notları*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'i, Füzûzan'ın Balkan coğrafyasını anlatan seyahatnameleri, Zeynep Oral'ın dünyayı kuşatan seyahatnameleri, Nedim Gürsel'in *Resimli Dünya'sı* bende iz bırakan seyahatnamelerden ilk aklıma gelenler.

Bu yazıyı yazarken değerli gezginimiz Orhan Kural'ın koronavirüs salgınında hayatını kaybettiğini büyük bir üzüntüyle öğrendim. Orhan Kural'ı 2000'li yılların başlarında, yayına hazırladığı *Sefername* adlı ortak gezi kitabıyla tanıdım. O zamanlar Orhan Hoca İTÜ maden Fakültesi'ndeydi. Gezi kitaplarına öteden beri ilgi duyduğumdan Hocamızın *Sefername* kitabının hazırlıklarından bir vesileyle haberdar olmuştum. O günlerde karayoluyla on günlük Irak gezisinden yeni dönmüştüm. Kayseri'den Gaziantep'e otobüsle gece yolculuğu, ardından özel araçla Nusaybin, Habur sınır kapısı, Zaho, Duhok'ta bir gece konaklama, sonra ver elini "ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz" denilen Bağdat. Devir, Saddam Hüseyin devri. *Sefername* için işte bu Irak gezisinden edindiğim izlenimlerimi içeren "İki Nehrin Ülkesi" başlıklı bir yazı yazıp Orhan Hoca'nın İTÜ Maden Fakültesi'ndeki adresine göndermiştim. Bir süre sonra yazımın *Sefername*'de yayınlanacağını bildiren bir mektup aldım Orhan Hocadan. Çok sevindim. O günlerde Kayseri'de bir kamu kuruluşunda mühendis olarak çalışmaktaydım. Kitap çıktığında Orhan Hoca, İstanbul'da Cankurtaran'da Ramada Otel'de *Sefername* için kitabın yazarlarıyla birlikte bir tanıtım gecesi düzenlemişti. O yıllarda, öncü, yenilikçi bir uygulamaydı bu tarz bir tanıtım toplantısı. 12 saatlik bir gece yolculuğunu göze alarak Kayseri'den İstanbul'a gelip o günkü keyifli tanıtım toplantısına katılmışım. Orhan Hoca toplantıda kitapta yazıları yayımlananlara söz verip kendilerini tanıtmalarını, kitapla ilgili söylemek istedikleri varsa söylemelerini istedi. Sırayla söz aldık. Sıra bana geldiğinde kısaca kendimi tanıtıp bu toplantı için Kayseri'den geldiğimi, toplantının içeriği bakımından bu seyahatimin de ileride bir gezi yazısına konu olabileceğini söyledim. Her gezinin sonuçta bir sonraki geziye göz kırptığını o gün orada gezginlerin hoş sohbetleri arasında daha iyi anlamış oldum. Orhan Kural Hocamın düzenlediği o günkü samimi buluşma beni gezginlerin dünyasına iyice yaklaştırmış oldu. Güzel bir andı, güzel bir anıydı.

Orhan Kural Hoca yenilikçi bir gezgindi. Yayına hazırladığı *Sefername*'ler (I ve II) daha sonra benzerleri yayımlanacak ortak gezi kitaplarına öncülük etmiştir. Ankaralı Gezginler Kulübü'nün, Timur Özkan'ın editörlüğünde "Gezgin Gözüyle" üst başlığı altında yayımladığı ortak kitaplar da aynı gezgin damarın ürünleridir. O değerli gezi kitaplarında, yurtiçinden ve dünyadan izlenimler içeren çok renkli, özgün (telif) gezi yazıları okudum, mutlu oldum. Benzer şekilde, Orhan Kural Hocamın sevgili Timur Özkan'la birlikte hazırladığı *Unutulmaz Gezi Anıları* da bir başka öncü kitaptır. Bu tarzın da devamının gelmesini dilerim.

Orhan Kural Hocamızın gezi kültürüne ve gezi edebiyatına yaptığı katkılar ile birlikte iz bırakan yenilikçi gezgin tavrı kendisini izleyecek gezginlere değerli bir mirastır.

Hocamızın anısı önünde saygıyla eğiliyorum.